

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС, ФІНАНСОВЕ ПРАВО, ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 342.9:352/354

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2025.4.10>**Багмет А. А.,**

аспірант кафедри публічного та міжнародного права
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
ORCID: 0009-0007-2532-465X

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ВЗАЄМОДІЇ ОМБУДСМАНІВ З ОРГАНАМИ ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу міжнародного досвіду взаємодії інституцій омбудсмана з органами публічної адміністрації та визначенню перспектив його імплементації в українську правову систему в контексті триваючої збройної агресії та повоєнного відновлення. Обґрунтовується, що в умовах глибоких політичних, соціально-економічних і безпекових трансформацій ефективність інституту омбудсмана визначається не стільки формальним закріпленням його мандату, скільки практичною дієвістю інструментів впливу на органи публічної адміністрації. У зв'язку з цим ключового значення набуває здатність омбудсмана не лише фіксувати порушення прав людини, а й домагатися реального виконання його рекомендацій, усунення недоліків у роботі органів публічної адміністрації та ініціювати зміни нормативного регулювання.

Досліджено моделі взаємодії національних правозахисних інституцій України та Сербії із органами публічної адміністрації, широту їх мандату, визначені права профільними законами.

Охарактеризовано інституційне середовище, в якому функціонують український Уповноважений Верховної Ради України з прав людини та сербський Protector of Citizens на основі аналізу міжнародних індексів (акредитаційний статус GANHRI, Rule of Law Index, індекси Freedom House, Democracy Index, V-Dem, CIVICUS Monitor) Показано, що хоча обидві інституції мають статус «А» GANHRI, реальний рівень інституційної спроможності та результативності взаємодії з органами публічної адміністрації відрізняється, зокрема за показниками виконання рекомендацій.

Сформульовано на підставі компаративного аналізу пропозиції щодо вдосконалення української моделі: запровадження права Уповноваженого на обов'язкові до розгляду нормотворчі ініціативи, посилення механізмів дисциплінарної відповідальності за системне ігнорування рекомендацій, створення системи регулярного міжвідомчого моніторингу їх виконання та інституціоналізація участі Уповноваженого у формуванні політик у сфері прав людини. Робиться висновок, що імплементація відповідних інструментів у національне законодавство може суттєво підвищити ефективність парламентського контролю за дотриманням прав людини в Україні, особливо в умовах повоєнної відбудови та реформування публічної адміністрації.

Ключові слова: омбудсман; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; публічна адміністрація; міжнародні стандарти; Паризькі принципи; Венеційські принципи; акредитація GANHRI; виконання рекомендацій; дисциплінарна відповідальність; нормотворча ініціатива; Сербія.

Bagmet A. A. Analysis of the international experience of interaction between ombudsmen and public administration bodies and its prospects for Ukraine

Abstract. The article is devoted to the analysis of international experience in the interaction between ombudsman institutions and public administration bodies, as well as to identifying prospects for its implementation in the Ukrainian legal system in the context of ongoing armed aggression and post-war reconstruction.

It is substantiated that, amid profound political, socio-economic, and security transformations, the effectiveness of the ombudsman institution is determined not so much by the formal consolidation of its mandate as by the practical efficacy of its instruments of influence on public administration bodies. In this regard, the ombudsman's ability to not only record human rights violations but also to ensure the actual implementation

of its recommendations, the elimination of shortcomings in the work of public administration bodies, and the initiation of changes in normative regulation becomes of critical importance.

The article examines the models of interaction between the national human rights institutions of Ukraine and Serbia with public administration bodies, the scope of their mandates, and the rights granted by relevant legislation.

The institutional environment in which the Ukrainian Parliament Commissioner for Human Rights and the Serbian Protector of Citizens operate is characterized on the basis of an analysis of international indices (GANHRI accreditation status, Rule of Law Index, Freedom House indices, Democracy Index, V-Dem, CIVICUS Monitor). It is demonstrated that, although both institutions hold "A" status under GANHRI, the actual level of institutional capacity and the effectiveness of their interaction with public administration bodies differs significantly, particularly in terms of recommendation implementation rates.

On the basis of comparative analysis, proposals are formulated for improving the Ukrainian model, including: granting the Ukrainian Ombudsman the right to submit legislative initiatives that are mandatory for consideration; strengthening mechanisms of disciplinary liability for systematic disregard of recommendations; establishing a system of regular inter-agency monitoring of their implementation; and institutionalising the Ombudsman's participation in shaping human rights policy.

The conclusion is drawn that the incorporation of these instruments into national legislation could substantially enhance the effectiveness of parliamentary oversight over human rights observance in Ukraine, especially in the context of post-war reconstruction and the reform of public administration.

Key words: *ombudsman; Parliamentary Commissioner for Human Rights of Ukraine; public administration; international standards; Paris Principles; Venice Principles; GANHRI accreditation; implementation of recommendations; disciplinary liability; law-making initiative; Serbia.*

Вступ. У сучасних умовах розвитку демократичних держав інституція омбудсмана відіграє ключову роль у забезпеченні дотримання прав і свобод людини і громадянина, контролі за діяльністю органів публічної адміністрації та формуванні довіри громадян до державних інститутів. Особливого значення ці питання набувають у країнах, що перебувають у стані активних трансформацій, зокрема під впливом політичних, соціально-економічних та безпекових викликів. Україна, яка з 2014 року перебуває у стані збройної агресії та масштабної перебудови державних інституцій, потребує ефективних механізмів захисту прав людини, що функціонують незалежно та здатні протидіяти зловживанням або недостатній результативності діяльності органів влади.

Актуальність дослідження взаємодії омбудсмана з органами публічної адміністрації визначається декількома аспектами. По-перше, міжнародні стандарти, визначені у Венеційських та Паризьких принципах, висувають чіткі вимоги до гарантій незалежності омбудсмана, широти його мандату та ефективності процедур контролю. Їх дотримання є умовою для формування дієвої національної інституції з прав людини та отримання акредитації GANHRI зі статусом «А». По-друге, практичний досвід зарубіжних країн

демонструє широкий спектр інструментів, за допомогою яких омбудсмани впливають на діяльність державних органів, сприяють усуненню порушень та запобіганню їх виникнення. По-третє, українське законодавство потребує змін, спрямованих на посилення інституційної спроможності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та підвищення рівня захисту прав громадян під час їх взаємодії із органами публічної адміністрації.

У контексті триваючої збройної агресії та повоєнного відновлення України інституція Уповноваженого має займати ключове місце у формуванні державної політики та ефективно здійснювати парламентський контроль за діяльністю органів влади. Тому аналіз міжнародного досвіду та вироблення рекомендацій щодо удосконалення української моделі стає нагальним науковим і практичним завданням, що визначає логіку і зміст даного дослідження.

Метою даної публікації є дослідження правових та фінансових аспектів функціонування інституту старост в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Інститут національного правозахисника, або як його ще називають омбудсманом, у сучасних демократичних державах функціонує як уні-

версальний інструмент захисту прав і свобод людини і громадянина, спрямований на забезпечення ефективного контролю за діяльністю органів публічної влади та надання людині додаткових механізмів відновлення порушених прав.

Істотне значення для розуміння сутності взаємодії інституцій омбудсмана з органами влади мають рекомендації міжнародних організацій, зокрема Венеційської комісії та GANHRI, які в рамках вироблення універсальних стандартів діяльності національних правозахисних інституцій сформулювали низку принципів, спрямованих на зміцнення їх незалежності, ефективності та компетенцій. Одним із ключових документів є Венеційські принципи 2019 року [1], які визначають базові вимоги до інституту омбудсмана як ключової національної правозахисної інституції.

Принцип 13 Венеційських принципів визначає, що інституційна компетенція омбудсмана охоплює увесь комплекс державного управління незалежно від рівня, на якому воно здійснюється. Це означає, що мандат омбудсмана не може бути обмежений лише центральними органами виконавчої влади: він має поширюватися також на місцеві адміністрації, органи місцевого самоврядування, підпорядковані структури, а також приватні організації, які здійснюють публічні функції або надають послуги суспільного значення. Таким чином, міжнародний стандарт передбачає дуже широке коло суб'єктів, яке унеможливує виключення будь-яких видів діяльності публічної адміністрації з-під контролю омбудсмана.

Слід зауважити, що такі широкі повноваження омбудсмана не поширюється на судову владу. Венеційські принципи прямо визначають, що повноваження омбудсмана щодо судової системи мають бути обмежені лише питаннями її адміністративного функціонування, а не змістом судових рішень. Цей підхід ґрунтується на фундаментальному принципі поділу влади та покликаний забезпечити недоторканність незалежності суддів при збереженні можливості контролю за ефективністю адміністративних процедур у судах, умовами утримання людей у місцях попереднього ув'язнення, строками розгляду

справ, організацією роботи канцелярій тощо.

Значна увага у Венеційських принципах приділяється питанню інституційної незалежності. Принцип 14 передбачає імперативне положення: омбудсман не може отримувати вказівки чи інструкції від будь-якого органу державної влади. Незалежність поширюється як на організаційний, так і на функціональний рівень, що означає заборону будь-якого зовнішнього втручання у його діяльність, включаючи визначення пріоритетів, методів роботи, змісту розслідувань, підготовки висновків і рекомендацій. Така заборона забезпечує не тільки нейтральність інституції, але й довіру громадян, яка є визначальним чинником ефективності правозахисної інституції та рівня захищеності прав.

Одним із важливих міжнародних стандартів є забезпечення реального доступу омбудсмана до інформації, необхідної для виконання його функцій. Принцип 16 Венеційських принципів конкретизує це положення, зазначаючи, що омбудсман має право ініціювати розслідування як з власної ініціативи, так і за поданням скарг, при цьому органи влади зобов'язані забезпечити йому повний доступ до документів, баз даних, матеріалів та будь-якої іншої релевантної інформації, у тому числі такої, що має статус конфіденційної або секретної. Передбачається також право омбудсмана без перешкод відвідувати установи й місця несвободи, опитувати посадових осіб та вимагати письмові пояснення з метою з'ясування обставин справи.

В контексті впливу на роботу органів Венеційські принципи, зокрема принцип 17, закріплюються важливі положення, а саме омбудсман повинен мати юридично закріплене право направляти індивідуальні або загальні рекомендації будь-яким органам чи установам у межах своєї компетенції, а також право вимагати від цих органів письмової відповіді у розумний строк.

Паризькі принципи, ухвалені Генеральною Асамблеєю ООН у 1993 році [2], деталізують модель національних правозахисних інституцій та так само підкреслюють необхідність їх постійної та системної взаємодії з органами державної влади. Однією з найважливіших функцій омбудсмана, відповідно до Паризь-

ких принципів, є надання уряду й парламенту рекомендацій щодо вдосконалення законодавства, реагування на випадки порушення прав людини, участь у моніторингу стану прав людини та оприлюднення аналітичних матеріалів, що відображають тенденції та проблемні аспекти в цій сфері. Систематичне привернення уваги влади до фактів порушень прав людини та пропонування заходів для їх усунення становить фундаментальну частину мандату омбудсмана як захисника прав громадян.

Українська модель омбудсмана – Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, в цілому відповідає зазначеним міжнародним стандартам.

Закон України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»[3] закріплює широке коло повноважень, необхідних для здійснення парламентського контролю у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина. До таких повноважень належить право на невідкладний прийом першими посадовими особами держави, присутність на засіданнях колегіальних органів, безперешкодне відвідування органів влади та установ, незалежно від їхньої форми власності. Надзвичайно важливим повноваженням є право на доступ до документів, у тому числі тих, що містять інформацію з обмеженим доступом, а також право вимагати від органів влади сприяння у проведенні перевірок і забезпечення участі фахівців у здійсненні експертиз.

Уповноважений може ініціювати різні форми реагування на виявлені порушення прав людини, зокрема направляти акти реагування органам влади для усунення порушень, вносити рекомендації щодо вдосконалення їх діяльності. Закон також зобов'язує органи влади надавати Уповноваженому відповідь на його пропозиції у визначені строки, що на нормативному рівні закріплює механізм офіційного зворотного зв'язку.

Показовим прикладом взаємодії Уповноваженого з органами публічної адміністрації наведені у щорічній доповіді Уповноваженого за 2024 рік[4]. У цій доповіді міститься аналіз виконання рекомендацій за попередній період, що відображає практичну динаміку

співпраці з виконавчими органами влади. Зокрема, за результатами оцінювання 61 рекомендації було визначено, що 43 з них виконано, 7 – частково виконано, 36 – не реалізовано.

Позитивним прикладом є взаємодія з Міністерством охорони здоров'я України щодо реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я. У своїй попередній доповіді Уповноважений[5] вже звертав увагу на те, що в умовах повномасштабної збройної агресії питання психічного здоров'я населення набуло особливої актуальності, однак виконання плану заходів із реалізації Концепції відбувалося вкрай повільно: значна частина заходів була виконана частково або не виконана взагалі, а сам план не містив чітких критеріїв оцінки ефективності. Уповноважений надав згаданому міністерству низку рекомендацій, зокрема щодо необхідності розроблення оновленого плану дій на наступний період з урахуванням невиконаних заходів, а також удосконалення підходів до планування, моніторингу й оцінки виконання державних програм у сфері психічного здоров'я.

Подальший аналіз цієї ситуації засвідчив, що рекомендації Уповноваженого були враховані: Міністерство охорони здоров'я України підготувало проєкт нового плану дій, який був погоджений Уповноваженим, а надалі Кабінет Міністрів України затвердив відповідне розпорядження про план заходів на 2024–2026 роки з реалізації Концепції[7].

Цей приклад демонструє, як взаємодія на рівні рекомендацій та експертної оцінки може трансформуватися у конкретні нормативно-правові рішення, спрямовані на вдосконалення політики у сфері прав людини. Водночас статистика виконання рекомендацій (значна частка частково виконаних або невиконаних) свідчить про те, що потенціал взаємодії ще не реалізований повною мірою, а механізми примусу чи стимулювання органів виконавчої влади до системного врахування рекомендацій Уповноваженого потребують посилення.

Для комплексного аналізу діяльності інституцій омбудсмана та визначення їхнього фактичного впливу на стан прав людини доцільно враховувати низку міжнародних індикаторів,

які опосередковано відображають рівень додержання прав людини, незалежність правозахисних механізмів та ефективність взаємодії органів публічної адміністрації з національними інституціями з прав людини. Хоча спеціалізованого глобального рейтингу саме омбудсманів не існує, низка індексів дозволяє оцінити середовище, у якому функціонують НІПЛ, та можливості, якими вони фактично володіють.

Одним із ключових індикаторів є акредитований статус GANHRI, що визначає відповідність національної правозахисної інституції Паризьким принципам. Статус «А» засвідчує повну відповідність вимогам щодо незалежності, широти мандату, достатності фінансування та можливості здійснювати ефективний парламентський чи адміністративний контроль за забезпеченням прав людини. Статус «В» вказує на часткову відповідність стандартам. У світовій практиці цей індикатор вважається найбільш релевантним для характеристики потенціалу інституції омбудсмана, оскільки формально відображає її інституційний дизайн та рівень самостійності.

Загальний контекст функціонування омбудсманів також визначається показниками, що оцінюють стан прав людини та верховенства права. Такі індикатори, як World Justice Project Rule of Law Index, індекси громадянських і політичних прав (наприклад, Varieties of Democracy), а також індекси демократичних інституцій (зокрема Democracy Index), дозволяють оцінити, наскільки країна забезпечує доступ до правового захисту, обмежує дискрецію державної влади та гарантує інституційні механізми контролю. Для оцінки ефективності омбудсмана ці індекси важливі тим, що характеризують якість публічної адміністрації, з якою омбудсман взаємодіє, та визначають рівень системних викликів, на які необхідно звернути увагу та вживати заходи в межах мандату.

Аналіз відповідних міжнародних індикаторів дає змогу порівняти умови діяльності українського Уповноваженого та сербського Protector of Citizens. Обидві інституції мають статус «А» за GANHRI, що формально підтверджує їхню відповідність Паризьким принципам.

Водночас загальний стан прав людини та рівень інституційної спроможності державних органів демонструють відмінності. За індикаторами прав людини та верховенства права Україна перебуває у більш складних умовах, що зумовлено як тривалими системними викликами у сфері публічного адміністрування, так і наслідками повномасштабної збройної агресії. Сербія, відповідно до наявних даних міжнародних індексів, демонструє стабільніші показники у сфері забезпечення громадянських прав, що відображається і в результативності діяльності омбудсмана, зокрема у значно вищому відсотку виконання рекомендацій адміністративними органами.

Інститут омбудсмана Сербії має статус національної правозахисної інституції, акредитованої GANHRI зі статусом «А». Сербський омбудсман наділений широкими повноваженнями щодо контролю законності діяльності адміністративних органів. Він може здійснювати розслідування незаконних або неефективних дій органів управління, включаючи випадки порушень міжнародних договорів, законів чи підзаконних актів.

Аналіз профільного закону сербського омбудсмана [7] дозволяє побачити додаткові інструменти, які можуть бути використані для підвищення ефективності взаємодії між омбудсманом і публічною адміністрацією. Сербський Захисник громадян (Protector of Citizens) наділений широкими повноваженнями щодо контролю за законністю та належністю діяльності адміністративних органів. Його мандат поширюється на оцінку того, чи призвели акти, дії або бездіяльність органів управління до порушення прав громадян, гарантованих конституцією, міжнародними договорами та національним законодавством. При цьому він не контролює діяльність парламенту, президента, уряду як колегіального органу, судів і прокуратури, що відповідає принципу розподілу влади, але зосереджується на адміністративній сфері та органах, які безпосередньо застосовують закони у відносинах із громадянами.

Значущою рисою сербської моделі є поєднання «класичних» для омбудсмана повноважень із додатковими інструментами впливу на публічну адміністрацію. Положеннями

Таблиця 1

Міжнародний індекс / показник	Характеристика індикатора у контексті діяльності омбудсмана	Україна	Сербія
Статус акредитації GANHRI	Визначає відповідність НІПЛ Паризьким принципам (незалежність, мандат, повноваження, ресурси).	A-статус	A-статус
World Justice Project Rule of Law Index	Оцінює ефективність контролю влади, дотримання прав людини, рівень підзвітності адміністрації.	0,48	0,47
V-Dem Human Rights Index	Відображає стан дотримання базових прав і свобод	0,56	0,77
Freedom House – Freedom in the World	Вимірює рівень політичних прав і громадянських свобод; показує загальний рівень демократичних гарантій.	Країна віднесена до «частково вільних», 51/100	Країна віднесена до «частково вільних», 56/100
Democracy Index (The Economist)	Оцінює функціонування демократії, ефективність уряду, політичну участь, громадянські свободи.	4.90	6.26
Civil Society Participation Index (CIVICUS Monitor)	Відображає свободу громадянського простору	Простір «обмежений»; 50/100	Простір «обмежений», 49/100

статті 37 Закону про Захисника громадян, Захисник громадян має право рекомендувати звільнення посадової особи або ініціювати дисциплінарне провадження щодо працівника органу управління, якщо той порушив права громадян або допустив недолік, що спричинив шкоду. Він може звертатися до компетентних органів із ініціативами щодо порушення кримінальних, адміністративних чи інших проваджень, якщо виявляє ознаки правопорушення. Це посилює мотивацію органів влади виконувати рекомендації омбудсмана, оскільки ігнорування таких рекомендацій може мати персональні наслідки для посадових осіб.

Хоча такі повноваження не передбачені профільним законом про українського омбудсмана, на практиці мав місце випадок, пов'язаний з реагуванням на скаргу громадянки щодо невиконання судового рішення про її поновлення на роботі. Уповноважений вживав низку заходів, спрямованих на забезпечення її прав, проте Голова Держгеонадр відмовлявся виконувати як судові рішення, так і рекомендації омбудсмана. У подальшому Уповноважений звернувся до Прем'єр-міністра України щодо звільнення цієї посадової особи [8].

Сербський омбудсман статтею 20 свого закону наділений правом вносити ініціативи щодо змін до законів, підзаконних і загальних актів, а також пропонувати ухвалення

нових актів, якщо він вважає, що порушення прав громадян зумовлені недоліками нормативного регулювання. Парламент і уряд зобов'язані розглядати такі ініціативи та інформувати омбудсмана про результати в установленний строк. Фактично йдеться про квазі-законодавчу ініціативу спеціалізованого правозахисного органу, який, спираючись на результати своєї контрольної роботи, виявляє прогалини, колізії та недосконалість законодавства й транслює ці висновки в конкретні пропозиції щодо його вдосконалення.

Практика виконання рекомендацій сербського омбудсмана свідчить про високу результативність таких інструментів. Як убачається із регулярного щорічного звіту Захисника громадян за 2023 рік [9], протягом 2023 року було надіслано адміністративним органам загалом 831 рекомендацію, 372 – у рамках процедури контролю та 459 – у рамках процедури спрощеного контролю. Як представник Національного механізму запобігання катуванням, Омбудсмен надіслав 234 рекомендації. Відсоток виконання рекомендацій за процедурою контролю становить 78,20%, тоді як органи влади діяли за рекомендаціями спрощеної процедури у 100% випадків, оскільки вони одразу виявили порушення у своїй роботі після того, як дізналися про те, що Омбудсмен розпочав процедуру контролю за їхньою роботою. Рівень вико-

нання рекомендацій Омбудсмана як Національного механізму запобігання катуванням становить 93,42%.

Переважна більшість рекомендацій, наданих у рамках контрольних процедур, виконується органами публічної адміністрації, а за спрощеними процедурами – фактично у 100 відсотковому обсязі. Це означає, що сам факт початку провадження та надсилання рекомендації сприймається адміністративними органами як серйозний сигнал до негайного виправлення виявлених недоліків. Важливо, що така ефективність досягається не через підпорядкування адміністрації омбудсману, а через поєднання інституційної незалежності омбудсмана, обов'язку органів влади співпрацювати з ним і наявності реальних наслідків для посадових осіб у випадку ігнорування рекомендацій.

Окремо слід звернути увагу на дієвість інструменту щодо необхідності внесення змін до законодавства. Приклад був продемонстрований у 2023 році, коли за ініціативи Захисника громадян було ухвалено зміни до законодавства про конфіскацію майна. Така практика свідчить про те, що розширення повноважень омбудсмана у сфері нормотворчої діяльності підвищує його вплив на формування політики, спрямованої на захист прав людини.

У контексті подальшого розвитку інституту українського парламентського омбудсмана актуальним є питання розширення його інструментів впливу на нормотворчі процеси та підвищення рівня обов'язковості реагування органів публічної адміністрації на його рекомендації. Доцільним є внесення до профільного закону таких змін:

1. Закріплення права Уповноваженого подавати Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України ініціативи щодо вдосконалення законодавства у сфері прав людини. У законі варто передбачити, що такі ініціативи мають бути розглянуті у визначений строк (наприклад, 60 днів), а органи влади зобов'язані надати Уповноваженому мотивовану відповідь.

2. Надання Уповноваженому права звертатися до органів виконавчої влади з пропозиціями про застосування дисциплінарних

заходів щодо посадових осіб, якщо виявлено системне ігнорування рекомендацій або порушення прав людини, яке має повторюваний або грубий характер.

3. Створення системи регулярного міжвідомчого моніторингу виконання рекомендацій Уповноваженого, у межах якої органи державної влади надавали б Уповноваженому інформацію про вжиті заходи, а Уповноважений – узагальнював би результати взаємодії у щорічній доповіді.

Сербська модель демонструє, що наявність таких інструментів стимулює органи публічної адміністрації не лише виконувати рекомендації омбудсмана, а й активніше долучатися до виявлення та усунення системних недоліків у правозастосуванні. У випадку, коли омбудсман пропонує зміни у законодавстві на підставі аналізу своєї практики або результатів контрольної діяльності, його ініціатива сприймається як експертна пропозиція, в основі якої – фактичні дані про порушення прав людини або неефективність процедур. В Україні такі ініціативи також формулюються, але результат залежить від політичної волі окремих суб'єктів законодавчого процесу.

Особливо важливою є перспектива врахування міжнародних стандартів у контексті повоєнного відновлення України. Процеси, пов'язані з відбудовою інфраструктури, соціального захисту, реінтеграції окупованих територій, реабілітації постраждалих від воєнних злочинів, відновлення прав внутрішньо переміщених осіб та ветеранів, потребують якісної міжвідомчої взаємодії та залучення інституції омбудсмана до розробки нових, або актуалізації діючих політик.

У цих процесах роль омбудсмана є особливо важливою, контекст прав людини має лежати в основі рішень органів публічної адміністрації, що, у свою чергу, вимагає системного діалогу між Уповноваженим, міністерствами, органами місцевого самоврядування та міжнародними партнерами.

Висновки. Проведене дослідження засвідчує, що ефективність інституту омбудсмана в демократичних державах визначається не лише широтою його мандату та рівнем інституційної незалежності, але й наявністю дієвих механізмів взаємодії з органами публічної

адміністрації. міжнародний досвід взаємодії омбудсманів з органами публічної адміністрації демонструє кілька ключових закономірностей. По-перше, ефективність інституту омбудсмана на пряму залежить від рівня його інституційної незалежності та обсягу гарантій доступу до інформації, документів та посадових осіб. По-друге, дієвість рекомендацій та актив реагування значною мірою визначається наявністю механізмів обов'язкового та своєчасного реагування органів публічної влади на пропозиції омбудсмана. По-третє, надане омбудсману право ініціювати зміни до нормативних актів є ефективним інструментом запобігання повторюваним порушенням та усунення системних причин порушення прав людини. По-четверте, співпраця омбудсмана

з органами влади має перетворюватися на структурований та інституційно закріплений процес, що передбачає регулярний обмін інформацією, координацію політик і спільну участь у розв'язанні проблем.

Порівняння української та сербської моделей дозволяє встановити потенційні напрями вдосконалення національного законодавства, зокрема щодо:

1. Закріплення права омбудсмана на внесення обов'язкових до розгляду нормотворчих ініціатив;
2. Посилення механізмів дисциплінарної або адміністративної відповідальності за системне ігнорування рекомендацій;
3. Запровадження регулярного міжвідомчого моніторингу виконання рекомендацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Principles on the protection and promotion of the ombudsman institution ("the venice principles"). URL: https://www.venice.coe.int/files/Publications/Venice_Principles_eng.pdf (дата звернення: 26.11.2025).
2. Principles relating to the Status of National Institutions (The Paris Principles) URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/principles-relating-status-national-institutions-paris> (дата звернення: 26.11.2025).
3. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України 23 грудня 1997 року № 776/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 20. Ст.99.
4. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2024 році, Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (б. д.) (Україна). URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2024/images/documents/annual-report-2024.pdf> (дата звернення: 26.11.2025).
5. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2023 році, Доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (б. д.) (Україна). URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2023/images/documents/annual-report-2023.pdf> (дата звернення: 26.11.2025).
6. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів на 2024–2026 роки з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року» від 28 травня 2024 р. № 572-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/572-2024-p> (дата звернення: 26.11.2025).
7. Закон Республіки Сербія «Про захисника громадян» (Law on the Protector of Citizens) від 19 листопада 2021 р., „Official Gazette RS“, № 105/2021. URL: <https://ombudsman.rs/attachments/article/643/%D0%97%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%20%D0%BE%20%D0%97%D0%B0%D1%88%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D1%83%20%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%92%D0%B0%D0%BD%D0%B0%20%D0%BD%D0%B0%20%D0%B5%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%BC%20%D1%98%D0%B5%D0%B7%D0%B8%D0%BA%D1%83.pdf> (дата звернення: 26.11.2025).
8. Любінець Д. Безкарність і недоторканість: звернувся до Уряду з вимогою звільнити керівника Держгеонадр! Telegram, 29 вересня 2024 р. URL: https://t.me/dmytro_lubinetzs/5884 (дата звернення: 26.11.2025).
9. Protector of Citizens of the Republic of Serbia. Regular Annual Report of the Protector of Citizens for 2023. Belgrade, 2024. URL: <https://www.ombudsman.rs/attachments/article/7979/Regular%20Annual%20Report%20of%20the%20Protector%20of%20Citizens%20for%202023.docx> (дата звернення: 26.11.2025).

Дата першого надходження рукопису до видання: 13.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 10.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025